
İLKÖĞRETİM ÇEVRE EĞİTİMİ

Environmental Education in Primary Education

1. Giriş

Doğal kaynakların bilinçsiz tüketilmesi ve kullanılması sonucunda uzun yıllar fark edilemeyen çevresel etkiler zamanla önemli boyutlara ulaştı. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çevre ile ilişkilerimizde ortaya çıkan sorunlar oldukça ciddi ve kaygı verici olunca, insanların doğa ile uzlaşması artık kaçınılmaz hale geldi. Çevre sorunları ve çevre kirlenmesi kavramları evrensel boyutlara ulaştınca, tüm dünya ülkeleri çevreyi koruma ve çevreyi düzenli kullanma üzerine odaklaştı. Böylece Birleşmiş Milletler Örgütü 1972 yılında Stockholm'de Dünya Çevre Sorunları Konferansı düzenledi ve bütün ülkelerde çevre eğitiminin önemi vurgulandı. Bununla yanında sivil toplum örgütleri kurularak, topluma çevre bilinci kazandırılmaya çalışıldı. Nitekim, Batı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş pek çok ülkede halkın çevreye olan duyarlılığı devletin çevreye karşı duyarlılığının önüne geçti. Bilindiği gibi bu amaçla ülkemizde de anayasal ve yasal düzenlemelerin yanı sıra çeşitli kurumsal düzenlemeler de yapılmıştır. Çevre koruması adına atılan en önemli adımlardan biri ise 1978 yılında Başbakanlığa bağlı bir müsteşarlığın kurulmasıdır. Ancak Çevre Bakanlığının kurulması doksanlı (1991) yılları bulmuştur. Bununla birlikte sivil toplum örgütleri de yaygınlaşarak, toplumun çevre bilinci kazanmasında önemli roller üstlenmiştir.

Hızlı sayılabilecek bu gelişmeler doğal olarak farklı seviyedeki öğretim kurumlarına da yansımış; yüksek öğretimde çevre mühendisliği bölümleri açılırken, ilk, orta ve yüksek öğretim kurumlarında çevre ile ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak dersler konulmuştur (Çağlar,1995,s:115).

2. Çevre Sorunları

Bilindiği üzere çevre; insan, hayvan ve bitki toplulukları gibi canlı varlıklarla, hava, su ve toprak gibi öğelerin içinde yaşadığı doğal ortamı ifa-

de eder (MEB,2000). Bu doğal ortam içinde insanoğlu çevreyi önceleri olduğu gibi kabul etmek zorunda kalırken daha sonra artan bilgi ve becerisi sayesinde çevresine egemen olmaya başlamıştır. Bir yandan yaşam standartı yükselirken öte yandan ise doğal kaynakların aşırı ve yanlış kullanılması sonucunda, çevre sorunları ve çevre kirlenmesi gibi uluslar arası boyutlara ulaşan kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Doğal olarak insanın çevresinden yararlanması çarpıcı ve şaşırtıcı bir durum değildir. İnsanoğlu varolduğu günden itibaren yaşamını devam ettirmek için yakın çevresini kullanmasını bilmiştir. Önceleri insan doğanın verdikleriyle yetinmek zorunda kalmıştı. Nitekim barınması için ağaç kovukları ve mağaraları kullanırken, beslenmesi için de ağaç filizlerini, köklerini,devşirmeyi ve çeşitli yaban hayvanlarını avlamayı öğrenmişti. Toplayıcılık ve avcılık evresinde dahi insanoğlu yakın çevresine zarar vermiştir. Ancak söz konusu bu tahribin ekolojik dengeyi bozduğunu söylemek güçtür (Bilgin,1985; Keleş, 1984). Uzun süre devam eden bu devreden sonra yaban hayvanlarını evcilleştirmeye ve çobanlık yapmaya başlayan insan, çevresini genişletmeye ve bu ölçüde de çevresini bozmaya başlamıştır. Bitki yetiştirme ve tarım devriminin ardından insanın doğaya egemen olma isteği, sanayi devriminden sonra doğayı sömürme tutkusuna dönüşmüştür. Böylece okyanus tabanlarından yüksek dağlara ve atmosfere kadar geniş bir alanda doğal dengede bozulma meydana gelmiştir. Son yirmi yıl içerisinde uzaya gönderilerek görevini tamamlayan ve başıboş bir şekilde dolaşan yüzlerce yapay uydu, atmosferde metal bir çöplük oluşturmuştur.

İnsanın çevreyi değiştirmesi ve onu kendine uydurmaya çalışması, çevre sorunlarına ve çevre kirlenmesine neden olurken, söz konusu bu sorunlar ülke gündeminde önemli bir yer tutarak ciddi problemler hâline gelmiştir. Doğal çevrenin gelişigüzel ve hor kullanılması, dönüşü zor ve telafisi oldukça güç, hatta imkansız olan sorunlarla karşı karşıya kalınmasına yol açmıştır. Doğa karşısında sorumsuz ve saygısız tutumumuz, bilim ve teknoloji yardımıyla olağanüstü boyutlara ulaşmıştır. Doğayı insanın istediği gibi sömürebileceği bitmez tükenmez bir kaynak ve düşman; bilim ve teknolojiyi de bu sömürünün en önemli aracı olarak gören dünya görüşü, insan-çevre uyumunu bozmuş, giderek artan çevre sorunlarının kaynağı olmuştur (Gökdağ, 1994,s:48).

Çevre sorunları ve çevre kirliliği için hiç şüphesiz akla gelen ilk konu eğitimidir. Çevre sorunlarının kaynağı insan tutum ve davranışları olduğuna göre, bunlar özünde birer eğitim sorunudurlar(Gökdağ, 1994,s:48). Çevre eğitimi konusunda yaşam boyu süren eğitimin yanında, ilköğretimde verilen plânlı çevre eğitimi rolü de oldukça önemlidir.

3. İlköğretimde Çevre Eğitimi

İlköğretim düzeyinde çevre koruma ile ilgili konular, eğitim sistemimizdeki mevcut yaklaşımlardan farklı değildir. Çevre eğitimi ile ilgili konuların ilköğretimde ele alınış biçiminde bazı eksiklikler ve yanlışlıklar vardır (Çağlar,1995,s:116). İlköğretimde verilen çevre eğitimi ile anlamlı bir çevre bilincinin öğrencilere kazandırıldığını söylemek güçtür. Ülkemizdeki eğitim sisteminde bazı yetersizlikler ve sürekli değişen öğretim programlarının hazırlanması ihtiyaca cevap verecek şekilde olmamaktadır (Şahin,2001). Eğitimin amacı, öğrencileri yaşama hazırlamak ve yaşamda karşılaştıkları sorunların üstesinden geleceği yeterliliklerle donatmaktır. Bu bağlamda, çevre ve çevre sorunlarının öğretim programlarında günün şartlarına uygun bir şekilde yer alması etkili çevre eğitimi bakımından son derece önemlidir.

İlköğretim Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi ders müfredat programlarında çevre içerikli üniteler ve konular Tablo 1 ve Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Programında Çevre İçerikli Ünite ve Konular

Sınıf	Ders	Ünite	Konular
1	Hayat Bilgisi	Sağlıklı Büyüyelim Çevremizdeki Canlılar	-Çevremizdeki Canlıları Koruma
2	Hayat Bilgisi	Çevremizdeki Canlılar	-Canlıları Koruma
3	Hayat Bilgisi	Sağlıklı Büyüyelim Çevremizdeki Canlılar Yaşadığımız Yer	-Çevremizdeki Doğal Güzellikleri Koruma -Canlıları Koruma
4	Sosyal Bilgiler	Aile, Okul ve Toplum Hayatı, Yakın Çevremiz İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım	-Çevre Temizliği -İlimiz ve Bölgemizin Bulunduğu Çevreyi Koruma

5	Sosyal Bilgiler	Güzel Yurdumuz Türkiye	-Doğal Çevremizin Önemi ve Sorunlarının Çözümü -Doğal Afetler ve Korunma Yolları
6	Sosyal Bilgiler	Coğrafya ve Dünyamız Türkiyemiz	-İnsanlığı Tehdit Eden Bazı Önemli Olaylar -Bazı Canlı Türlerinin Yok Olmasının Doğal Dengeye Etkisi -Doğal Kaynakların Tüketilmesi
7	Sosyal Bilgiler	-	-
8		-	-

Kaynak: M.E.B Yayınları Ders Kitapları Dizileri ve VURAL,1998' den alınmıştır.

Tablo 1'den de anlaşılacağı gibi ilköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders müfredatlarında çevre ile ilgili bir ünite görülmemektedir. 1.2.3. sınıf Hayat Bilgisi dersi ünitelerinde çevre temizliği, çevredeki canlıları koruma, doğal güzellikleri koruma gibi konular yer almaktadır. 4.5.6. sınıf Sosyal Bilgiler ünitelerinde ise çevreyi koruma, çevre sorunları ve insanlığı tehdit eden bazı önemli olaylar gibi konular yer almaktadır. Görüldüğü gibi Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredat programında doğrudan çevre ile ilgili bir ünite yoktur. Çevre ile ilgili konular çeşitli ünitelere serpiştirilmiştir. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders müfredatlarındaki çevre konularının, ilköğretim düzeyinde, içerik olarak yeterli olduğu söylenebilir. Böyle olmakla birlikte çevre ile ilgili doğrudan bir ünitenin müfredat programlarında yer alıp almaması tartışmaya açık bir konudur.

Tablo 2 . İlköğretim Fen Bilgisi Programında Çevre İçerikli Ünite ve Konular

Sınıf	Ders	Ünite	Konular
4	Fen Bilgisi	İnsan ve Çevre	-Çevre ve İnsan Sağlığı Arasındaki İlişki -İnsan Etkinlikleri ve Çevre
5	Fen Bilgisi	İnsan ve Çevre	-Kirlenme Çeşitleri -Çevre Kirliliği ve Sağlığımız -İnsanların Çevreye Etkileri
6	Fen Bilgisi	İnsan ve Çevre	-Su ve Su Kirliliği -Hava ve Hava Kirliliği

7	Fen Bilgisi	İnsan ve Çevre Isı	-Toprak ve Toprak Kirliliği -Madde Çevirimi -Yakıtlar ve Çevre -Termik Santrallerin Çevreye Etkileri
8	Fen Bilgisi	İnsan ve Çevre	-Çevre Tahribatının Nedenleri -Endüstrileşmenin Çevreye Etkileri

Kaynak: Vural,1999; Kaptan,1998'den alınmıştır.

İlköğretim 4.5.6.7. ve 8. sınıf Fen Bilgisi müfredat programlarının tamamında çevre ile ilgili üniteler yer almaktadır (Tablo.2). Görüldüğü gibi çevre konuları Fen Bilgisi derslerinde içerik ve kapsam bakımından yoğundur. Kaldı ki Fen Bilgisi dersleriyle ilgili genel amaçların başında "Öğrencilerin çevreyi tanıması, sevmesi, koruması ve insanların çevreye olan etkilerini kavraması" gelmektedir (MEB,1999). Fen Bilgisi programlarında çevre konularının müfredat ve içerik olarak yeterli olduğu söylenebilir.

İlköğretim okul müfredatlarındaki çevre ile ilgili içeriklerin yoğun olması öğrencilerimize çevre bilinci kazandırılması açısından bir avantaj olarak görülebilir. Yalnız halen okullarımızda istenilen seviyede çevre eğitiminin verilemediği de bir gerçektir. Nitekim Çağlar (1995,s.124) tarafından yapılan araştırmada da ilköğretim öğretmenlerinin çevre eğitimi çalışmalarını yeterli bulmadıkları tespit edilmiştir.

İlköğretimde çevre eğitiminin öğrencilere kazandırılmasında bir takım engeller bulunmaktadır. Bu nedenle de anlamlı bir çevre bilinci öğrencilere kazandırılmamaktadır. İlköğretimde verilen sağlık, trafik ve çevre derslerine rağmen söz konusu derslerden anlamlı öğrenme kazanan öğrencilerin öğrendiklerini okul dışında pek uygulamadıkları, yani verilen çevre eğitiminin amacına yeterince ulaşamadığı gözlenmektedir.

Çevre eğitimi, insanın çevreyi bozan tutum ve davranışlarından doğmuştur. İlköğretim müfredatındaki çevre konularının işlendiği ünitelerde; çevre, çevre sorunu ve çevre kirliliği gibi kavramların tanımlandığı metinler çoğunlukla benzer bilgi yığınlarından ibarettir. Bunun yanında öğretmenler bu müfredat programının dışına pek çıkmadıkları gibi çeşitli eksikliklerden dolayı istenilen seviyede etkili bir çevre eğitimi yapamamaktadırlar. Nitekim öğretmenler öğrencileri, Çevre nedir? Çevre sorunu nedir? Çevre kirliliği nedir? Su kirliliği nedir? gibi yazılı ve sözlü sorular-

la değerlendirmektedirler. Böylece sadece ezbere dayanan ve öğrenmenin en alt basamağı olan bilme düzeyinin üzerine çıkamayan öğrenciler, bir üst sınıfa geçerken öğrendiklerinin ne anlama geldiğini kavramadan bilgilerinin büyük bir kısmını unuturlar. Bu nedenle çevre konuları kesinlikle ezber olmaktan kurtarılmalı ve öğrencilerde davranış değişikliğine yol açabilecek somut örneklerle başvurulmalıdır.

Bilindiği üzere en etkili ve kalıcı öğrenme yolu, yaparak ve yaşayarak öğrenme yoludur. Aktüel ve somut örneklerin fazlalığı nedeniyle çevre konuları bu yöntemin uygulanmasına oldukça elverişlidir.

Öğrencilerin okullarından evlerine kadar, mahallelerinden köy ya da kentlerine kadar hemen her yerde karşlarına çok çeşitli çevre sorunları çıkmaktadır. Başınızı ne yana çevirirseniz çevirin anlamlı çevre eğitiminin öğretilmesine malzeme olacak çok sayıda olgu ve olaylar bulacaksınız (Gökdağ,1994,s:49). Diğer taraftan ilköğretimde yıllardır okutulan çevre konulu derslere rağmen, bırakın sokak ya da köyü, okullarda dahi çevre kirlenmesinin ve çevre sorunlarının çözümlenmemiş olması düşündürücüdür. İlköğretim çağında görsel ve işitsel araç-gereçlerin ne denli etkin olduğu bilinmektedir. Özellikle elektronik medyanın (Tv-Radyo) çevre bilgisi ve çevre eğitimi üzerinde etkisi oldukça fazladır. Nitekim ABD’de yapılan araştırmalarda (Housbeck ve Diğ.,1992,s.31;Ostman ve Parker, 1987,s.5; Mickibben, 1992) ilköğretim öğrencilerinin öğrendikleri çevre bilgisinin % 44’ünü Televizyondan, % 12’sini de okullarda öğrendiklerini ortaya koymuştur. Yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı üzere diğer konularda olduğu gibi çevre ile ilgili ders konularında da görsel araç ve gereçlerin kullanılması daha etkili bir öğretimi sağlayacaktır.

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu tarafından geliştirilen ilköğretim programında çevre konulu derslerin yetersiz olduğunu söylemek güçtür. Burada yapılması gereken disiplinler arası bir konu olan ve bütün yönleri ile öğrencilere kavratılması gereken çevre bilincinin etkili bir şekilde öğretilmesidir. Başka bir ifade ile ayrı çevre konuları veya müfredatı genişletmek yerine mevcut programın çevre bilincini kavratan bir öze kavuşturulmasıdır. Çevre konuları işlenirken, Tarih, Coğrafya, Sağlık gibi ünitelerle de bağdaştırılmalı, o alanın konularıyla ve günlük hayatla ilişkilendirilmelidir. Çevre bilinci sürekli, yaygın ve yoğun bir çevre eğitimiyle bütünleştirildiğinde anlamlı ve işlevsel olabilir.

4. Sonuç ve Öneriler

Anlamalı ve etkili çevre bilinci edindirmede her zaman, her yerde ve her türlü araç-gereçle bıkmıp usanmadan sürdürülebilecek bir çevre eğitimi ile sonuç alınabilir. Diğer bir anlatımla öğrenciler, çevreyle ilgili pek çok konuyu okuldan çok yaşadığı ortamda öğrenmektedir. Aileden, sokaktan ve kitle iletişim araçlarından kazanılan bilgiler, okullarda verilen öğretim kadar önemlidir. Dolayısıyla çevre eğitimi, örgün eğitim kadar hatta ondan daha fazla sistemli olarak yürütülecek bir yaygın eğitimin de konusudur (Gökdağ, 1994, s.50). Bu nedenle çevre bilincinin sadece ilköğretimde kazandırılmasını düşünmek biraz abartılıdır.

İlköğretim okullarında uygun bir çevre eğitimi ve öğretimi için aşağıda belirtilen önerilerin dikkate alınması faydalı olacaktır (Gökdağ, 1994; Housbeck ve Diğ.,1992; Milbrath,1989;).

- * Çevre eğitimi disiplinler arası bir konu olduğundan, hem doğal hem de sosyal içerikli konularla ilişkilendirilerek anlatılmalıdır.
- * Çevre, nedeni ve sonucu mekanik olarak anlaşılacak bir sistem olmadığından, öğrencilere analizde hata yapmamaları için, basit kavramlarla güncelleştirilerek öğretilmeli, öğrenciler karmaşık olmayan basit materyaller aracılığıyla düşündürülmelidirler.
- * Sınıfta işlenen çevre ile ilgili konular, öğrencilerin günlük yaşayışları ile bağlantı kurularak anlatılmalı, öğrencilerin yakın çevrelerinde karşılaştıkları sorunları sınıfa taşıyarak ve tartışarak daha etkili ve anlamlı bilgiler kazanmaları sağlanmalıdır.
- * Öğretmenler, öğrencilere çevre sorunları hakkında kendi bilgilerini direkt sunma yerine, onlara kendi duygu ve düşüncelerini aktarmalarını sağlayacak fırsatlar vermelidirler. Böylece toplumdaki farklı bölgesel ve yöresel değerlere sahip öğrencilerin sınıf içerisinde kendilerini ifade etme imkânı da bulmuş olacaklardır.
- * Çevre konuları işlenirken öncelikle yakın çevre sorunları, daha sonra küresel çevre sorunları birlikte tartışılmalıdır. Bugün artık çevre sorunlarının sadece bir bölgeyi ya da bir devleti ilgilendirilmediği kavratılmalıdır.
- * Öğretmen rehberliğinde, öğrencilerin çevre ile ilgili çeşitli sosyal etkinliklere katılması sağlanmalı, periyodik olarak okullarda temizlik kampanyaları ve yakın çevre gezileri düzenlenmelidir.

- * Okullar, yerel yönetim ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yaparak geniş kapsamlı çevre kampanyaları düzenleyerek öğrencilerin aktif roller almasını sağlamalıdır.
- * Çevre eğitimi konusunda, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Orman, Sanayi, Kültür ve Çevre Bakanlıkları Millî Eğitim Bakanlığı ile bu konuda işbirliğine giderek destek vermelidirler.

Çevre kirliliği ve çevre sorunlarının eğitim boyutu, insan merkezli değil, çevre merkezli; doğaya karşı insan değil, doğanın bir parçası olan insan; doğanın fatihi değil, doğanın koruyucusu insan benimsetilmesi ile ilgili olmalıdır (Gökdağ, 1994, s.50). Belirtilen koşullar sağlanabildiğinde etkin çevre eğitimi ile anlamlı çevre bilinci kazanan öğrenciler, çevre ile ilgili sorunlara daha duyarlı olacaktır. Böylece gelecek nesiller için yaşanılabilir bir dünyanın kalmasında eğitimin rolü daha da önem kazanacaktır.

KAYNAKÇA

- AKARSU, B., 1994, İnsan ve Çevre. COĞİTO, Sayı: 2, s. 29-36, İSTANBUL.
- BİLGİN, N., 1985, Çevre Psikolojisine Giriş (Jean MORVAL'dan çeviri), Ege Üniv. Edb.Fak. Yay: No:37, İZMİR.
- BRODY, M. J., 1990-1991, Understanding of Pollution among 4 th, 8 th and 11 th Grade Students. Journal of Environmental Education. Vol. 22. Nu. 2. S. 24, 33, LONDON.
- CULLINGFORD, C., 1996, Children's Attitudes to the Environment. Environmental Issues in Education volume:5, s. 21-36, LONDON.
- ÇAĞLARY, 1995, Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Doğal Çevre. İlköğretim Kurumlarında Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Sorunları, TED, XIII. Öğretim Toplantısı. Şafak Matbaası. s.115-136, Ankara.
- GÖKDAĞ, D., 1994, Ortaöğretim Programında Çevre. COĞİTO, Sayı: 2, s. 47-50, İSTANBUL.
- HAUSBECK, K.W. MILBRATH, L.W., ENRIGHT, S.M., 1992, Environmental Knowledge, Awareness and Concern Among 11th-Grade Students: New York State. Journal of Environmental Education. Vol:24, Nu: 1, s. 27-34, LONDON.
- KAPTAN,F,1998, Fen Bilgisi Öğretimi. Anı Yayıncılık, Ankara.
- KELEŞ, R., 1984, Yerleşim ve Çevre Sorunları, Kuram ve Uygulama, Uluslararası Sosyal Bilgiler Dergisinden Seçmeler 2, UNESCO. Türk Sos. Bil. Dergisi. OLGAÇ Matbaası.
- MEB, 1999, Sosyal Bilgiler 4, MEB Yay: 3177, Ders Kitapları Dizisi: 550, İSTANBUL.
- MEB, 1999, Sosyal Bilgiler 5, MEB Yay: 3178, Ders Kitapları Dizisi: 551, İSTANBUL.
- MEB, 2000, Sosyal Bilgiler 6, MEB Yay: 3179, Ders Kitapları Dizisi: 552, İSTANBUL.
- MICKIBBEN, W., 1992, The Age of Missing Information New York: Romdom House.
- MILBRATH. L., W. 1989, Envisioning a Sustainable Society Learning Our way aout. ALBANY: SUNY Press.
- OSTMAN, R. E., Parker, J. L., 1987, Impact of Education, Age, Newspapaers and Television on Environmental Knowledge, Concerns and Behaviour. Journal of Environmental Education, Vol: 19, s. 3-9, LONDON.
- SÖNMEZ, V., 1999, Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Klavuzu. Milli Eğt. Bak. Yay: 3389, Bilim ve Kültür Eser. Diz: 1204, Öğretmen Kit. Diz: 201, İSTANBUL.
- STANISSTREET, M., BOYES E., 1996, Young People's Ideas About Global Anvrnmental Issues. Environmental Issues in Education. vol:5, s. 37-51, LONDON.
- ŞAHİN,C., 2000, Sosyal Bilgiler 4, Ders Kitapları A.Ş., İSTANBUL.
- ŞAHİN,C., 2001, Türkiye'de Coğrafya Öğretimi (Sorunlar-Çözüm Önerileri) Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, ANKARA,
- VURAL, M., 1999, İlköğretim Okulu Programı. Yakutiye Yay. Erzurum.
- YAVUZ, F., 1975, Çevre Sorunları Genellikle ve Ülkemiz Açısından. Ankara Üniv. Siyasal Bil. Fak. Yay. No: 383, ANKARA.

